

Gömöri fürdőélet a 19. században III.

ÉVA KERÉNYI

Spa life in Gömör/Gemer in the 19th century III.

615.838(437.6)"18"

930.85(437.6)"18"

711.455(437.6)"18"

Keywords: Gömör–Kishont (Gemer Malý Hont), spas, balneology, cultural history of the 19th century, newspapers on spas, spa leaflets and guides, advertisements.

Fürdőszeti újságok

A tudományos érdekeltségű szaklapokról térjünk át a társadalmi jellegű folyóiratokra mint a hírverés fontos eszközeire, melyek a balneológia elterjedésével a 19. század második felében hazai fürdőket népszerűsítő fürdőszeti lapok tucatjai formájában lepték el a standokat. Skáláljuk az egy szezont megélt vegyes tartalmú, fürdői információkat hirdető lapoktól a később több évfolyamon át napvilágot látó kiadványokon át a képekben gazdag, turisztacsalogató, idegenforgalmi jellegű fürdőkatalógusokig terjedt, s fürdőéletéről szóló beszámolókkal, fürdőlevelekkel, hirdetésekkel nem csupán a közönség megnyerésére, hanem tudományos dolgozatokkal az orvostársadalom számára is szolgáltak.

Az első, fürdőügy terén megjelenő félig tudományos, félig társadalmi heti közlöny 1868-ban jelent meg Chyzer Kornél bártfai fürdőorvos, Felletár Emil pesti gyógyszerész-doktor és Orzovenszky Károly balatonfüredi fürdőorvos szerkesztésében *Fürdői lapok* címen, s ilyen tekintetben óriási előrelépést jelentett a magyar balneológia terén.¹ A nagyközönség számára megjelenő heti közlöny „a gyógy-és fürdőhelyek, a fürdői társas élet és természettudományok köréből merített és szolgáltatta az információkat”.² Ez a lap töltötte be a hazai fürdőknek és ásványvizeknek a nyilvánosságuknak szóló ismertetésük szerepét, mind pedig a fürdőtannal kapcsolatos cikkek közlését. A csupán egyetlen idényt megélt lap kérészélete a fürdőorvosok és fürdővendégek gyér érdeklődésének számlájára írható, pedig a lap a fürdői életkór legfrissebb híreit tudósította, külön fürdőszettel kapcsolatos hirdetésrovatot vezetett, és közölte a leglátogatottabb monarchiabeli fürdőhelyek vendéglistáját is. Mivel a lap csupán egyetlen évadban futott, így még inkább jelentős számkra a tény, hogy hasábjain gömöri fürdőhelyeink közül elismerően nyilatkozik Ajnácskőről, dicsérve magas színvonalú nyári báljait,³ ami kétségkívül arról árulkodik, hogy a fürdő a nyári mulatságok közkedvelt színhelye volt a környéken.

1 A „Fürdőirodalmi Könyvtár” értesítője, II. évf. 1–2. sz. 1895. február 15. 2. p.

2 *Fürdői Lapok*, 1868. június 1. 1 évf. 3. sz. 2. p.

3 *Fürdői Lapok*, 1868. július 10. 10.sz. 75 p.

A lap megszűnte után hosszú időre pangás vette kezdetét, mígnem 1873-ban újra indult Kovách Imre szerkesztésével, ám ez a próbálkozás sem bizonyult hosszú életűnek. A Sedy István kiadó által nyomtatott folyóiratban gömői fürdőhelyek – Ajnácskő, Jolsva, Lévárt, Nagyrőce, Rozsnyó, Várgede – is szerepet kapnak a lap fürdővendég-statisztikai rovatában.⁴ Hasonló jelleggel bírt az 1878-ból fennmaradt – egyetlen szезont megélt – fürdészeti s közegészségügyi heti közlöny *Magyar Fürdő-Lapok* címmel, mely dr. Lőrinczi Ferencz szerkesztésében jelent meg. Az elsősorban a magyar fürdőközön-ség számára készült, hazai fürdőket népszerűsítő és a külföldi ismertebb fürdőhelyeket bemutató lap kúrlistákat, fürdővendégnévsort is közölt hasábjain, ám mégsem mutatkozott iránta igény. A listákon kívül, melyeken elvétve felbukkan egy-egy gömői vendég neve, Ajnácskő is említésre kerül a hasábjakon, éspedig iblanyt (jódot) tartalmazó kénes hideg vize okán.⁵

Ugyancsak a rövidebb élettartamú, de számunkra helyrajzi okoknál fogva⁶ annál jelentősebb az 1883-ban megjelent és 1885-ig forgalmazott, Dr. Szontagh Miklós ótátrafüredi fürdőorvos és újtátrafüredi szanatóriumalapító szerkesztésében a Tatra környéki fürdőkkel foglalkozó *Tatra-vidék* c. kétheti közlöny. A lap tartalmi felépítése szintűgy érdekes, mivel nem szokványos fürdészeti lapról van szó, mint amelyeket fentebb említettünk, hanem magaslati gyógyintézeteket népszerűsítő és kínáló közlönyről. A következő rovatokból állt: cikkek és tárcák a Tatra hegyi fürdőkéről és fürdői életéről, klimatikus gyógyhelyek és fürdők ismertetése, vegyes tartalmú közlemények, Újtátrafüred és Alsótátrafüred fürdővendégeinek névsora, vasúti menetrend ismertetése, szerkesztői posta, érdekességek az archeológia, a barlangászat, a meteorológia és az egyesületi élet köréből, a sort minden esetben könyvszemle zárta.⁷ Gömői fürdőink nevével – a Tatra hegyvonulatának közelsége miatt – a három évadot megélt közlöny hasábjain gyakorta találkozunk: Ajnácskő, Csíz, Lévárt, Rozsnyó, jégbarlangja révén Dobsina jut szerephez, elsősorban fürdőtelepük leírása, vendégforgalma és fürdőjelele kapcsán.

Az első próbálkozások kérészeletű lapjainak sorát az 1894-ben újból *Fürdői Lapok* néven megjelent magyar fürdő- és forrásügyi közérdekű szakközlöny zárja, Bosányi Bélának, a Sz. Lukács fürdő főorvosának szerkesztésében. Hasábjain visszaköszön Csízfürdő sós vize, melyet Bókay Árpád szerző a legértékesebb magyar ásványvizek közé sorol,⁸ ill. a Bókai, Boleman és Leichtenstern nyomán összeállított hazai fürdők és források használatára készült kalauz, mely szintén Csíz jódos sóvizét említi meg gömői forrásaink közül egyedülként mint a bőrbetegségek, görvélykór és a szifilisz gyógyítására leginkább alkalmas gyógyvizet.⁹

A századfordulón, 1891-től 1892-ig megjelenő, három számot megélt *Fürdő és Turista Ujság* Illés József felelős szerkesztésében hazai fürdők, gyógyító források, für-

4 *Fürdői Lapok*, 1873. július 13. 8. sz.

5 *Magyar Fürdő-Lapok*, 1878. szeptember 1. I. évf. 21. sz.

6 A tatrai hegyvonulatlánc lábánál elhelyezkedő dobsinai magaslati nyaralótelepet a Tatra vidéki klimatikus üdülőhelyek csoportjába sorolhatjuk.

7 *Tatra-vidék*, 1883. április 15. 2. p.

8 *Fürdői Lapok*, 1894. január 15. 1. sz.

9 *Fürdői Lapok*, 1894. február 15. 2. sz.

döntézetek, ásványvizek propagálására volt hivatott, első számának címlapján rögtön egy gömöri fürdőhelyet hirdetve, Csízt, melyet a kontinens leghatásosabb ásványos jódvízű fürdőjeként reklámoz. Csíz többször is téma a lapban, Hankó Vilmos *A magyar savanyú vizek arisztokratái* c. cikkében emeli ki a csízi vizet mint nagy jövőre hivatott ásványvizet, a közlőny 2. számában pedig konkrétan ír róla *A csízi jódforrás* cím alatt.¹⁰ A közlőny rendszeresen közzétette a balneológiai és a turistaegyesület határozatait, a vasúti menetrendet, viszont a többi folyóirattól eltérően a legpatinásabb magyarországi szállodák, kávéházak és vendéglők listáját is közölte hasábjain.¹¹

Egy évvel később, 1893-ban jelent meg az „ORIENT Európai Fürdők Központi Képviselőtársaság”¹² kiadásában az *Orient et occident* című magyar–német–francia–angol nyelvű képes közlőny, melynek 2. számában Rozsnyó-fürdő hirdeti magát Gömört képviselve a nagy, európai érdemeket szerzett világfürdők mellett,¹³ míg 4. száma tanácsadó rovatában Csíz fürdőt ajánlja a szerkesztő görvélykórban szenvedő pácienseinek gyógykezelésére.¹⁴ Mindkét információ arról tanúskodik, hogy a lap, mely nem mellesleg Budapesten kívül Bécsben és Drezdában is megjelent, s nem csupán a magyar, hanem az európai fürdőket, gyógyhelyeket és szállodákat is propagálta lapjain, Gömörnek e két fürdőjét is beemelte a megismerésre érdemes magyar fürdőhelyek kategóriájába.

Az egynyári fürdőlapok sorát bővíti az 1898-ban megjelenő, a Magyar Fürdők Központi Képviselőtársaság¹⁵ által *Fürdői Szemle* címen, Vértés Dezső felelős szerkesztése alatt közreadott balneológiai közlőny, melynek hasábjain egyedül Csízfürdő tűnik föl Gömört képviselve, pontosabban annak fürdőtelepét és május 1-jei megnyitását propagálja a sajtó a katonatiszteknek és államhivatalnokoknak járó 50%-os kedvezményt hirdetve,¹⁶ míg máskor Rozsnyó-fürdő jelenik meg az 1905-ben – sajnos csak mutatóványszámmal – induló *Magyar fürdők lapja* c. fürdőszeti szakközlőny hasábjain, melyben a vasas gyógyfürdő eladásáról találunk hirdetést. A hazai fürdőket népszerűsítő, bel- és külföldön egyaránt díjmentes lap bár három (magyar–német–francia) nyelven került a standokra, kérészélete a fürdőközönség érdektelenségéről árulkodik.

Fürdői lapjaink sorát gazdagítja a 19. század végén standokra kerülő *Gyógyfürdők és nyaralóhelyek* c. ingyenes havi közlőny Rózsa János szerkesztésében a „Gyógyfürdők, üdülőhelyek és utazási központi iroda”¹⁷ kiadásában. A hazánk kincsei-

10 *Fürdő és Turista Ujság*, 1891. november 15. I. évf. 2. sz.

11 *Fürdő és Turista Ujság*, 1891. december 15. 3. sz.

12 Fürdőközvetítő irodaként nemcsak gyógyfürdők, hanem fürdői kirándulások és körutazások közvetítésével is foglalkozott, sőt orvosi rendelővel is rendelkezett.

13 *Orient et occident*, 1893. május 15–31. 2. sz.

14 *Orient et occident*, 1893. július 1–15. 4. sz.

15 Közvetítő iroda, mely valamennyi magyarországi és külföldi fürdőt kínálta, minden nyelvű levelezést vállalva, s az európai vasutakkal való összeköttetésről is szolgáltatott információkat.

16 *Fürdői Szemle*, 1898. május. I. évf. 5. sz.

17 A központi iroda az általa képviselt összes fürdőhelyre közvetített, lakást, étkezést, vasúti jegyeket egyaránt biztosítva mérsékelt áron. Iroda: Budapest IV. Koronaherceg utca 8.

nek megismerését kitűző és elsősorban fürdői társasutazásokat propagáló és toborzó lap 1899-től *Fürdő- és Utazási Közlöny* cím alatt futott tovább, mellékleteként jelent meg 1898 áprilisában és májusában a *Magyar utazási közlöny*, 1898 augusztusában és szeptemberében pedig az *Utazási közlöny*, melyek nemcsak magyar, hanem európai és Európán kívüli térségekbe is invitálták az olvasókat. A brosúra Magyarország legnépszerűbb gyógyfürdőinek és üdülőhelyeinek rövid leírását tartalmazta, az utazási idő, a vasútállomás és a fürdőidény megjelölésével, a fürdői híreket, vasúti menetrendeket, reklámokat és tárcákat közlő lapban azonban egyik gömöri fürdő forgalmazásával sem foglalkozott a hivatal. Egyedül a Dobsinai-jégbarlang és nyaralótelep jelenik meg a hasábokon mint a központi hivatal által szervezett Magas-Tátra vidéki társasutazások egyik célpontja 1897–1900 között.¹⁸ A lap ugyanakkor felhívja számos magyar fürdő igazgatóságának figyelmét – közöttük található Ajnácskő és Csíz is – fürdők folyó évi prospektusának és fürdővendégei névjegyzékének beküldésére a szerkesztőséghez, ám gömöri fürdőnévvel a továbbiakban mégsem találkozunk.¹⁹

Egyetlen fürdészeti folyóiratot emelhetünk ki, mely több évadot is megélt, ez pedig az ifj. Hohlfeld Lajos szerkesztésében a millennium évében, 1896. május 1-én napvilágot látott *Nemzetközi Fürdő-Lapok – Internationale Bade-Zeitung* c. kétnyelvű (magyar–német) hivatalos közlöny, mely a hazai fürdők népszerűsítése végett került a standokra, a fürdőélet egyes mozzanatait közölve, ráadásként és új elemként pedig az egyes fürdők vendégeinek a névsorát is propagálva. Az ismert szórakoztató és szépirodalmi fürdői közlöny a készülő mulatságok műsorát és a róluk szóló beszámolókat is részletesen közölte, fürdői történetekkel és reklámhirdetésekkel tarkítva. A lap fürdőkkel kapcsolatos olvasói üzenetekre is szívesen válaszolt. Az 1896. június 20-án megjelent szám dicsérettel méltatta Csízfürdő pavilonját, mely a millenniumi országos kiállításon volt látható további 55 hazai fürdő és 24 ásványvíz kíséretében, ugyanakkor a fürdő élénk társas életéről is szeretettel cikkezett. Folyó évi 17. száma Hankó Vilmos tollából teljes címlapcikket közöl a csízi jódforrásról, előnyeiről, tulajdonságairól, gyógyhatásairól és palackozásáról,²⁰ a lap 1898. évi májusi száma pedig Rozsnyó és Dobsina fürdőtelepeit veszi górcső alá. Arról, hogy gömöri olvasóközönséget is magával ragadott a lap, bizonyíték az 1898. augusztus 1-jén egy jolsvai Julius nevű olvasó Gömörben c. versére adott szerkesztői válaszüzenet, mely szerint ilyen verset „ízetlen voltára nem közölnek a hasábokon”,²¹ de ugyanúgy a lap gömöriek általi olvasottságára utal egy bizonyos Dr. G.J. illető írása Csízből, aki a lap pontatlan kiküldésére tesz panaszt a szerkesztőségnek.

Fürdőalbumok és kalauzok

Az idő haladtával a vegyes tartalmú fürdőlapok egyre inkább a nyaralók igényeinek megfelelőzésére törekedtek, s végül az orvosi szakszöveg a minimálisra csökkent. Takács

18 *Fürdő- és Utazási Közlöny*, 1900. február 1. IV. évf. 2. sz.

19 *Fürdő- és Utazási Közlöny*, 1899. június 1. 5. sz.

20 *Nemzetközi Fürdő-Lapok*, 1896. október 10. I. évf. 17. sz.

21 *Nemzetközi Fürdő-Lapok*, 1898. augusztus 1. 62. sz.

László szerkesztésében 1888-ban Nagyváradon jelent meg a *Magyar fürdők* c. zsebkönyv, mely a magyar fürdőhelyek, útirányaik, vidékeik, forrásaik s gyógyhatásaik általános ismertető leírását tartalmazta, s ezzel új korszakot nyitott meg a fürdészeti irodalom műfajában. Takács műve, mely fürdőigazgatóságok és fürdőorvosok által kiadott prospektusok alapján készült, már tudatosan idegenforgalmi céllal adott összefoglaló képet a magyarországi fürdőről, gömöri fürdőink közül ez idő tájt egyedül Ajnácskő képviseltette magát az ismertetőben. A többi gömöri fürdő közül Dobsina és Rozsnyó neve kerül említésre Ajnácskóval egyetemben a 33%-os kedvezménnyel árusított menettérti fürdő-évjegyek vásárlása kapcsán, melyet a Magyar Államvasutak biztosítottak 44 fürdő- és kirándulóhelyre Magyarország-szerte. (Takács 1888, 5. p.) Sajnálatos módon ez a fürdőleírás is inkább a táj szépségének leírására, legfőképpen a Budapestről való utazás során útba ejtett Gödöllő, Salgótarján és Fülek bemutatására s legvégül maga Ajnácskő tájleírására szorítkozik, a fürdő ismertetésére nagyon általános és tömör összegzésben kerül sor.

A 19. és a 20. század fordulóján szinte futószalagon jelentek meg a pusztán népszerűsítő, albumszerű, többnyire ingyen hozzáférhető²² zsebkönyvek, fényképes fürdői prospektusok, melyekre tekinthetünk úgy is, mint a mai utazási irodák katalógusaira: előszeretettel kínálták a legkelendőbb magyar – és sokszor külföldi – fürdőket az üdülni vágyóknak. E pár évadot megélt kiadványok inkább a fürdőzés „wellness” oldalára fókuszáltak, minél nagyobb figyelmet fordítva a szolgáltatásokra, a víz gyógyereje már csupán másodlagos helyre került. Ilyen küldetéssel született a *Fürdők és nyaralóhelyek* címet viselő füzetecske, amely először 1893-ban jelent meg a Dunántúli Közművelődési Egyesület és a Balatoni Kultúr-Egyesület kiadásában Porzolt Kálmán és dr. Sziklay János szerkesztésében azzal a céllal, hogy a Balaton vidéke fürdő- és nyaralóhelyeit fölvirágoztassák és népszerűsítsék. Az ingyenes brosúra a Balaton-parti fürdők ismertetésén kívül ingyen közzétette a folyó évre kiadó nyári lakások jegyzékét is. (Porzolt 1893, 1. p.) Az 1895. évi füzet azonban már nemcsak a balatoni, hanem az összes hazai magyar és külföldi (osztrák, német, francia, olasz, svájci és egyéb európai) fürdő ismertetésére is kitért. Gömöri fürdőink közül egyedül Csízfürdőről olvashatunk a nevezett évben egy rövid, általános összefoglaló ismertetést. (Porzolt 1895, 21. p.) Az 1902-től 1912-ig fennmaradt brosúrák már csupán a hazai magyar fürdők jellemzésére térnek ki, mellőzve az osztrák és külföldi fürdőhelyeket, szerkesztőjük ez idő tájt dr. Fodor Oszkár, kiadójuk 1904-ig a Dunántúli Közművelődési Egylet, 1905-től pedig a „Fürdők és nyaralóhelyek kiadóvállalata” Budapesten. Gömör megye fürdői a lapokban az elkövetkező években is szerepet kapnak, az 1902. és 1903. évben Csíz, Dobsina és Rozsnyó kerül részletesen bemutatásra a fürdőszolgáltatások pontos ismertetésével, 1904-ben pedig az előző három fürdőhöz Várgede is társul egy rövid, átfogó jellemzéssel. Az 1909. évtől – a helyi fürdőigazgatóságok és tulajdonosok kérésére – mind a négy fürdő mellőzi az árak és szolgáltatások részletes közzétételét, fürdőismertetésük a hazai fürdőket népszerűsítő képes fürdőkalauzban ezután csupán elenyésző, pár soros leírásra terjed ki. Az 1909. évben megjelent brosúra konkrétan fel-

22 A legtöbb fürdőbrosúra ingyenesen hozzáférhető volt orvosi rendelőkben és nyilvános helyeken (szállodák, kávéházak, vasúti kocsik, fürdők).

sorolja azoknak a fürdőknek a neveit, melyek a lekért fürdőleírásokat egyáltalán nem szolgáltatták be a lapnak – köztük megtaláljuk Nagyrőce fürdő nevét, ill. azon fürdőkét, melyek a részletes leírások mellőzését kérték, esetünkben Csíz és Dobsina kerül szóba. (Fodor 1909, 1. p.) Szomorúan konstatálhatjuk, hogy a *Fürdő és nyaralóhelyek* terjesztése – mely eladdig kivitelezését tekintve a legszebb képes ismertetője volt a hazai fürdőknek, s mely a Kereskedelmi Minisztérium jóvoltából, ismereteink szerint 1902-től (Fodor 1902, 1. p.) az államvasutak összes kocsjában ingyenesen elhelyezésre került a hazai lakosság tájékoztatására – több fürdőigazgatóságnál fennakadásba került, s hasábjain külön kiemelte, hogy e magatartásban, sajnos, Gömör legjobban virágzó fürdőhelyei is közreműködtek, okai azonban ismeretlenek számunkra.

Országos jellegű fürdőismertető kalauzok tekintetében nem maradhat közömbös számunkra Ilosvai Hugó *Hol nyaraljunk?* c. fürdőútmutatója, mely üdülni vágyó egészségesek és gyógyulni vágyó betegek számára egyformán hasznos információkkal szolgált. Az 1895-ben megjelent könyv 107 magyarországi fürdő- és forráshely leírását tartalmazta, ismertette a fürdő fekvését, gyógyjavaslatait, berendezését, szolgáltatásait, továbbá a 20 legnépszerűbb külhoni fürdőhelyet is propagálta. Pozitívként könyvelhető el, hogy Ilosvai a laikus közönség számára „nehézkés” balneológiai összehasonlításokat, tudományos vegyelemzéseket mellőzi könyvében, és csak olyan adatok közlésére szorítkozik, amelyekre a kikapcsolódásra vágyó „páciensnek” valóban igénye és szüksége van. Gömörből két fürdőt, Ajnácskő és Csíz kerül röviden bemutatásra lapjain. (Ilosvai 1895, 5. p.) Ugyancsak a századforduló küszöbén, 1898-ban látott napvilágot ifj. Hohlfeld Lajos tollából a *Fürdői Almanach* elnevezésű képes kiadvány, mely elődeitől eltérően kizárólag a hazai fürdők, ásványvizek, klimatikus gyógyhelyek, vízgógyintézetek és nyári üdülőhelyek propagálását célozta meg. A „Nemzetközi Fürdő-Lapok” kiadóhivatal gondozásában megjelenő egyszeri közlőny Ajnácskőn kívül Gömör valamennyi fürdőjét summázza, a legszükségesebb információkat közölve. Az almanach, felépítését tekintve a gyógyhely fogalmával, a fürdési szabályokkal, az ásványvizek használatával, a hidegvízgyógymóddal, az ásványvizek és gyógyhelyek osztályozásával, ill. a magyar királyi államvasutak menetrendjével ismerteti meg olvasóját, majd a balneológiai egyesület alapszabályainak bemutatása után kitér az egyes magyar fürdők betűrendes ismertetésére. Az ásványvizeket és gyógyhelyeket 29 csoportra osztja, Gömörből Csíz (konyhasós víz), Rozsnyó (vasgálicos víz), a rozsnyói Markó-kút (vasas savanyúvíz), az ajnácskői Kovács-forrás (földes-vasas savanyúvíz) és Dobsina (éghajlati gyógyhely) kerül említésre, míg a kötetben szereplő további fürdő – Lévárt, Nagyrőce, Várgede – nem kap besorolást (Hohlfeld 1898, 17–19. p.), a vasúti menetrendben pedig csupán Csíz és Rozsnyó-fürdő szerepelnek. (Hohlfeld 1898, 22–24. p.) Hasonló küldetéssel született 1904-ben *A magyar fürdők naptára* c. évkönyv is, amolyan régi idők kalendáriumaként, a közegészségi és közhasznú tudnivalók bulletinje és a hazai termények, készítmények és hirdetések kincsestára. Tartalmát tekintve ugyanis a magyar fürdők népszerűsítésén kívül az uralkodóház bemutatását, csillagászati adatokat, naptár- és naplójegyzeteket, a Hankó-féle külföldi és hazai források összehasonlítását és a leggyakoribb betegségek felsorolását is tartalmazta, megfűszerezve a hazai ásványvizek jegyzékével, nyaraló- és üdülőhelyek, ill. szanatóriumok felsorolásával, balneológiai tanulmányokkal, fürdőreklámokkal, postai szolgáltatások díjszabásaival, valamint pénzváltási árfolyamok ismertetésével és szakorvosok névjegyzékével kiegészítve.

szítve. Szerkesztői Vasvári Aladár, a sztojkai gyógyfürdő igazgatója és Radó Sándor, az Országos Pályázati Közlöny felelős szerkesztője voltak. (Vasvári 1904) A 294 hazai forrás közül Gömör megye valamennyi ismert fürdőjével (Ajnácskő, Csíz, Dobsina, Lévárt, Nagyrőce, Rozsnyó, Várgede) képviselve van.

A századforduló tán méltán legnépszerűbb és legigényesebb fürdőkalauza az Erdős József-féle *Magyar Fürdő Kalauz*. Az 1908 és 1912 között a „Magyar Fürdő Kalauz Kiadóvállalat” által piacra dobott brosúra évente négy alkalommal jelent meg ingyenesen, az 1908. és 1909. évben még kétnyelvű magyar–német verzióban (*Führer durch Ungarns Bader*), később csak magyarul. Az ún. tulipán-mozgalom korszakában a magyar fürdők, gyógyhelyek, nyaralótelepek, vízgyógyintézetek, szanatóriumok, magán-gyógyintézetek, ásvány- és gyógyvizek lexikonszerű képes ismertető kalauza Gömört illetően Csíz (1908–1912), Dobsina (1908–1912), Lévárt (1910–1912), Nagyrőce (1910–1912), Rozsnyó (1909–1912) és Várgede (1909–1910) fürdőinek megismeretetésére törekedett. 1908-ban még csupán 129 magyar fürdő került ismertetésre lapjain, közülük Csízfürdő bemutatása még igen rövid, csak a szezon időpontját, vasútállomásának helyét és az általa gyógyított betegségeket közli a kalauz (*Magyar Fürdő Kalauz* 1908, 18. p.), de hasonló tömör stílusban került bemutatásra a dobsinai nyaralótelep is, mely főleg a természeti környezet leírására, a vasúti elérhetőségre, a bérkocsi viteldíjára, a bérlő nevére és a jégbarlang nyitva tartására szorítkozott. A brosúra ez évben a nevezetesebb fürdők és a főváros közvetlen vonat-összeköttetéseit is listázza, esetünkben Csízfürdő prezentálásával, azonban a 35 legnépszerűbb hazai ásványvíz között már nem szerepel egyetlen gömöri forrásvíz sem. A kalauz már 234 fürdőt bemutató 1909. évi februári számában Csíz és Dobsina mellett megjelenik a rozsnyói vasas gyógyfürdő, vendéglőjének képével és részletes fürdőleírásával, mely kitér a vasúti összeköttetésre, a menetjegyárakra, a táj leírására, a gyógyvíz elemzésére, a szolgáltatás áraira, a szobák jellemzésére, a gyógymódokra, a szórakozási lehetőségekre, az étkezés költségeire, valamint a posta- és távírda-szolgáltatásokra – a részletes magyar nyelvű tájékoztató ellenére a fürdő német nyelvű ismertető szövege csak általános információkat közöl tömören. Várgede úgyszintén bemutatásra kerül a prospektusban ettől az évtől, éspedig a gyógyítható betegségekre, a környezeti leírásra, a vasútvonal elhelyezkedésére, a posta- és távírda-szolgáltatásokra szorítkozva. (*Magyar Fürdő Kalauz* 1909, 267. p.) Megyénkre nézve előrelépést jelent, hogy 1909-ben a 95 népszerű hazai ásványvíz listáján megjelenik a csízi víz is mint legismertebb gyógyvíz. (*Magyar Fürdő Kalauz* 1909, 296. p.) Az 1909. évtől Erdős József szerkesztő a brosúrát a „Tulipánszövetség-Magyar Védőegyesület” hivatalos közlönyeként propagálja (*Magyar Fürdő Kalauz* 1909, 4. p.), s az 1910. évtől már csak magyar nyelven prezentálja a hazai fürdőket, szám szerint 422 fürdőt és ásványvizet ismertet. A lapszám a hazai forrásoknak a külföldiekkel szembeni összehasonlításával indít, ebben Csíz (Darkau, Halle), Ajnácskő (Spaai-Pouhon) és Rozsnyó (Charlottenbrunn) kap szerepet a gömöri ásványos vizek közül (*Magyar Fürdő Kalauz* 1910, 211. p.), valamint felbukkan Lévárt, csupán nagyon röviden ismertette a fürdőtelepet, ill. Nagyrőce fürdője. Az 1911. évtől jelentős változásokat figyelhetünk meg gömöri fürdőink bemutatásával kapcsolatban. Ezek okai is ismeretlenek számunkra, ahogy azt más fürdőszeti közlönynél is tapasztalhattuk: tartalmilag és terjedelemben csökkenni kezd a telepleírás, sőt az 1911. évi lapszám előszavában Erdős azon 193 fürdő és gyógyinté-

zet névsorát is közli, melyek már egyáltalán nem küldték el adataikat a folyó évi kötetbe – Gömörből a csízi Dr. Pazár Szanatóriuma, Jolsva és Várgede szerepel a listán. (*Magyar Fürdőkalauz* 1911, 5–6. p.) Az adatok továbbítását illető közöny mögött feltételezhetünk fürdőtulajdonos- vagy bérlőváltást, a fürdő családi jellege megőrzésének szándékát vagy csupán egyszerű emberi mulasztást.

Az országosan ismert tudományos szaklapok, a népszerűsítő fürdészeti folyóiratok és az országos idegenforgalmi zsebkönyvek után térjünk át a vizsgálódásunk tárgyát képező Gömör ásványos fürdőinek propagálásra szakosodott irodalomra – a kalauzokra. Bár az első fürdőismertető könyvek és füzetek magyarországi fürdőkről még a reformkorban megjelentek (Szliács, Balatonfüred, Herkulesfürdő, Harkány, Vízakna – [Kósa 1999, 72. p.]), melyekből a fürdőközönség igényére következtethetünk, Gömörből csupán a századfordulóról maradtak fenn fürdői kalauzok –, nem kizárt azonban, hogy korábban is léteztek fürdőinkről effajta brosrák. Vármegyénk nyolc fürdője közül (Ajnácskő, Csíz, Dobsina, Jolsva, Lévárt, Nagyrőce, Rozsnyó, Várgede) Jolsva és Nagyrőce ásványos vizű városi fürdőjének kivételével mindegyikről maradt fenn valamilyen jellegű ismertető füzet. E füzeteket három tematikus csoportra különíthetjük el: magával a forrással, ill. a víz elemzésével kapcsolatos füzetekre; a komplett fürdőtelep bemutatására és népszerűsítésére szakosodott propagáló „albumokra”; az ún. „használati útmutatókra”.

Az első tematikus csoportba tartozó brosrák inkább szakmai jelleggel bírnak, s két füzetet tudunk ebbe a kategóriába sorolni, az egyik Ajnácskő gyógyvizeivel, a másik pedig Csízfürdő forrásával foglalkozik. Ajnácskő-fürdőt illetően a Molnár János, dr. Szabó József szerzőpáros által írt *Ajnácskő gyógyforrásai és geológiai viszonyai* c., 1886-ban az Athenaeum részvénytársaság által Budapesten kiadott ismertető leírásról már korábban szó esett. A 32 oldalas könyv két szakmai részre tagolódik, számunkra a Molnár János által szerkesztett, Ajnácskő gyógyforrásait ismertető szakszöveg a mérvadó (a másik részben taglalt földrajzi-geológiai ismertetőtől jelen dolgozatban eltekintünk). Az ajnácskői gyógyvízleírás máig az egyetlen létező kalauz az egykori fürdőről, mely olvasóját a fürdő topográfiai viszonyaival ismerteti meg, majd rövid bevezető után az ajnácskői ásványforrások fizikai, minőségi és mennyiségi kémiai elemzését prezentálja szemléltető táblázatokkal. A másik vegyészeti jellegű forrásmunka az 1864-ben Párizsban megjelent s Hasenfeld Manó által írt *Eaux minérales de La Hongrie et en particulier eau minérale iodée de Csiz*. Hasenfeld Manónak mint a párizsi orvosfürdészeti társulat levelező tagjának 14 oldalas füzete kétségkívül bizonyítéka a csízi jódosbrómos forrásvíz európai jelentőségének a balneológia terén, melyben Hasenfeld a víz különféle kémiai analízisein kívül más hasonló jellegű európai forrásokkal (Adelaide, Halle, Bassen, Lipík, Hessen, Saxon) is összeveti azt, mintegy bemutatva Csíz egyediségét és értékét.

A második csoportot képezik a nagyközönség számára készülő, fürdőket propagáló kalauzok, melyekben részletesen ismertetésre kerül az egész fürdőterület a megközelíthetőségtől a szolgáltatásokon át a környékbeli látnivalókig, korabeli fotókkal. Ez a tartalmilag ugyan dúsabb, áttekinthetőbb, de stílusában könnyed, egyértelmű és kevésbé tudományos brosrátípus inkább figyelemfelkeltésre szolgált, amolyan „turisztikai könyvecske” jellegű öltve, ne feledjük ugyanis, hogy fürdőinket a kor trendjét követve nem csupán gyógyulni vágyó páciensek, hanem nyaralásra, regenerálódásra áhízó

„egészséges” vendégek is felkeresték. Az effajta ismertető kalauzokból gömöri fürdőinkről 11 maradt fenn az utókor számára: Csízfürdőről 6 (ebből 2 magyar, 3 magyar–német, 1 francia), Rozsnyóról 2, Lévártról, Várgederől és Dobsináról pedig 1-1, valamennyi magyar nyelven. A füzetek mennyiségének és formájának megjelenése is elárulja a fürdő jelentőségét, országos viszonylatban elfoglalt szerepét és látogatottságát. Nem véletlen tehát, hogy a Magyarországon egyedüli jód-bróm forrásként elkönyvelt Csíz gyógyfürdője 6 darab, különböző nyelvű fürdőbrosúrát is produkált annak ellenére, hogy a legfiatalabb gömöri fürdőről beszélhetünk. A dr. Sassy János tollából származó, s a Fürdőirodalmi Könyvtár sorozatában 1897-ben megjelenő *Csíz jód- és bróm-fürdő* címet viselő ismertető írást már fentebb említettük. A 62 oldalas kiadvány tartalmilag és stílusban a tudományos szakirodalom és a népszerűsítő füzetcseke között helyezkedik el, inkább afféle tanulmány, nagyobb figyelmet fordít a víz vegyelemzésére és használatára, s csak érintőlegesen említi a fürdői közlekedést, szolgáltatásokat, valamint a környék látnivalóit. Utal minderre a füzet egyszerű kivitelezése is, minimális képmelléklettel. Tekinthezünk rá úgy, mint „első próbálkozásra”, ugyanis az elkövetkező években kiadott 5 csízfürdői kalauz már egyértelműen a cifra fedőlapú, propagálást szolgáló „turistakönyv” jellegét ölti magára. Tartalmilag és stílusát tekintve a három magyar–német kalauz (bal oldalán található a magyar, jobb oldalán pedig a német nyelvű fürdőismertetés), ill. ezek egyikének francia nyelvű változata egységes megjelenésük évétől függően frissítve és módosítva adatait az alábbi nagy tematikus csoportokra fókuszálva: a fürdő fekvése, éghajlata, a víz vegyi összetétele és betegségeknél való alkalmazása, fürdőorvosok, lakások, ellátás, árak, szórakozási lehetőségek, kirándulások, vasúti közlekedés, képes melléklet. Lényegében az összes füzet ugyanazokat az információkat tartalmazza, még a tartalmi sorrend is megegyező.²³

Az első, valószínűleg 1900-ban kiadott, esztétikailag gyönyörű kivitelezésű, szecessziós borítójú színes brosúra címlapján a csízi jód-bróm forrás palackozott vize és egy kígyót és tálalt tartó istennő alakja – Hygiea, az egészség istennőjének szobra –, fedőlapján pedig a fürdő illusztrált képe látható madártávlatból. A másik, feltehetően 1902-ben kiadott fürdőismertető már egyszerűbb, kevésbé feltűnő, szolid borítójú, egyszerű ornamentikával díszített. A harmadik, francia nyelvű, valamint az 1908-ban, Glosz Arthur szerkesztésében kiadott füzetcseke borítója pedig az első kettő kombinációja, címlapján ugyanúgy megtalálható a csízi víz palackja és az istennő alakja, mint ahogy a második kiadvány szecessziós, kék ornamentikája is, hátoldalán pedig a második brosúrában található, Csízfürdőt meghatározó helyrajzi térkép. A brosúrák kivitelezése a fürdő növekvéséről, a magyarországi viszonylatban elfoglalt szerepéről és a vendégek növekvő igényeiről tanúskodik. A fürdőkalauzok értékét emelik a fürdőtelepről készített korabeli fotográfiák is, melyek a gyógytermet, a fürdőházat, az ivócsarnokot, a

23 Csíz jód-bróm-fürdő útmutatója. Auskunft über jod-brom-quellen-bad Csiz in Oberungarn. Budapest, Rigler József Ede Papírneműgyár r.t. 1900 körül, 47 p.; Csíz jod-brom-forrás-fürdő. Auskunft über jod-brom-quellen-bad Csiz in Oberungarn. Budapest, Márkus Samu könyvnyomdája, 1902 körül, 62 p.; Csíz bain de source de iode et de brom. Budapest, Márkus Samu, 1902 körül.; Csíz jod-brom-forrás-fürdő. Auskunft über jod-brom-quellen-bad Csiz in Oberungarn. Szerkeszti: Glosz Arthur. Rimaszombat, Lévai Izsó nyomdája, 1908, 72 p.

szanatóriumot és az egyes nyaralóvillákat szemléltetik. A legutolsó monarchiabeli képes, szecessziós fürdőkalauz Csízáról az 1914/1915-ös évadban került a standokra, tartalmában az elődeivel megegyezve, de stílusában még nagyobb egyszerűségere törekedve – 34 oldalán ugyanis több a fotó, mint maga a szöveg.

A *Csízfürdő Gömör-Kishont vármegyében* címen Horváth József fürdőigazgató által szerkesztett és a budapesti „Patria irodalmi vállalat és nyomdai Rt.” kivitelezésében megjelent kalauz a kontinens legerősebb jód-bróm fürdőjeként hirdeti Csízt. Ugyanezt a tömör tartalmat és könnyed stílust tükrözi Lévárt egyetlen fennmaradt fürdőkalauza 1913-ból, Plachy Tamás fürdőtulajdonos szerkesztésében: *Lévárt gyógyfürdő. A magyar Gastein*. A gazdag képanyag mellett újítként jelenik meg oldalain a korábbi fürdőbetegek visszajelző és elismerő leveleinek bemutatása, ilyesmit ez idáig egyetlen fürdőkalauzban sem találunk. Rozsnyó fürdőkalauzai közül kettő maradt fenn az utókor számára, a már korábban emlegetett Polónyi Károly-féle kalauz a 19. század végéről és a Légrády testvérek kiadásában 1918-ban megjelent – és Vogel D. korabeli fotóival tarkított – 16 oldalas képes fürdőkalauz *Rozsnyófürdő* címmel. Az 1891-ben Kovács Mihály rozsnyói könyvnyomdájában megjelent *Rozsnyó. Klimatikus gyógyhely* c. 58 oldalas könyvecske lényegében ennek utódja, kibővített változata, bár a két fürdőbrosúra tartalmi és formai elemekben egyaránt eltér egymástól. A Monarchia szétesésének évében kiadott füzet röviden, tömören foglalja össze a fürdőről és a környékről szóló hasznos információkat, képanyaggal illusztrálva az ismertetéseket, közhasznú tényekkel (árak) ellátva olvasóit. Az századfordulón kiadott brosúra inkább leíró jellegű, mentes az árakról való tájékoztatástól, kevesebb képet közöl és inkább maga Rozsnyó környékének prezentálására, mintsem kimondottan Rozsnyó-fürdő bemutatására összpontosít. Az 58 oldalas könyvecske az alábbi fejezeteket tartalmazza: Rozsnyó földrajzi fekvése, története, nevezetesebb épületei, a lakosok foglalkozása, klimatikus viszonyai, a levegő ózontartalma, geológiai viszonyai, flórája, a rozsnyói fürdő ásványvize s gyógyhatása, kirándulások. Amint látjuk, maga a klimatikus gyógyhelyként számon tartott vasas fürdő bemutatása csupán a könyv végére kerül. Ezért tehát nem vonhatunk párhuzamot a Sassy-féle, tudományos oldalról megközelített Polónyi-tanulmány és a fürdővendégeket csalogató '18-as képes brosúra között. E kalauz a háború éveiben Rozsnyó-fürdőt már nem csupán vasas gyógyfürdőként hirdeti, hanem radioaktív iszap- és vízgyógyintézetként, alhavasi klímájú hegyi nyaralóhelyként és nem utolsósorban gömöri turistacentrumként. Vogel vendégcsalogató fényképein a fürdő parkrészte, nagyszállója, gőzfürdője, vasas gyógyfürdője, fekvőcsarnoka, lombos és fenyves sétatanyai, vendéglője, tenispályája láthatók, majd a környék történelmi nevezetességei és a szomszédos polgári nyaralótelep villái. A 16 oldalas kalauz stílusában az 1914/15-ös évad csízfürdői brosúrájával vonható párhuzamba, részletesen ismertetve a fürdő fekvését, éghajlatát, magát az üdülőhelyet, vasúti összeköttetését, a víz gyógyító tényezőit, a vízgyógyintézetet, a gyógyjavaslatokat, a fürdőorvos tisztségét, az ellátást, a gyógy- és zenedíjakat, a szórakozási lehetőségeket, az istentiszteletek lehetőségét, a fürdőszabályzatot, a fürdő levelezési címét, Rozsnyó várost, a fürdő és környékének turista-térképét, a fürdő nagyszállójának árlapjait és penzió lehetőségét, valamint a fürdő díj-szabásait.

Várgede fürdőkalauza még ennél is egyszerűbb képet fest. Az 1902-ben a budapesti Franklin Társulat által kiadott ismertető inkább összetűzdezt szórólagra emlékeztet.

tet, mintsem fürdőkalauzra; ebből következtethetünk Várgede „parasztfürdő” jellegére, kalauza pedig csupán a környék paraszti és polgári közönségének megnyerésére törekedett. A *Várgede gőz- és gyógyfürdő ismertetése* címen napvilágot látott egyszerű képes kiadvány egyetlen elemében tér el a megszokott tartalomtól, és pedig abban, hogy legvégén a megyei orvosok ajánlásával zárul – míg Lévárt esetében a felgyógyult betegek, Várgedénél a helyi orvosok hirdetik érdemben a fürdőhelyet.

A jellegénél és tartalmánál fogva a fürdőkalauzokkal megegyező, de fürdői brosúráknak nem nevezhető, viszont a turisztikai népszerűsítő füzetek kategóriájába sorolható utolsó fennmaradt forrásunk a dobsinai magaslati nyaralóhelyhez köthető. A Hanvai Ede-féle *A dobsinai jégbarlang és környéke* c., 1900-ban Dobsina város jóvoltából kiadott ismertető kalauz nemcsak a híres jégbarlang leírását és látogatottságát prezentálja, hanem az egész üdülőtelep megközelíthetőségére, a fürdőház és nyaralótelep díj-szabásaira, valamint szolgáltatásaira is hangsúlyt helyez.

A harmadik, ún. „használati útmutatók” csoportjában egyedül Csízfürdő képviselheti magát gyógyvizének használati utasításával és fürdői szabályzatával. Olyan brosúrákról van szó, melyek már „felvett” fürdővendégeknek szólnak, így ezek alapján – mivel más gömöri fürdőhelyről nem maradt fenn ilyen jellegű dokumentum – rekonstruálni tudjuk a korabeli fürdőélet működését. Az 1910-es években a fürdőigazgatóság által kiadott szecessziós kivitelezésű *A Csízi víz ismertetője használati utasítással* elnevezésű füzet dr. Korányi Frigyes belgyógyász ajánlásával hirdeti a gömöri fürdőhely gyógyvizét, feltárva annak fiziko-kémiai elemzését, betegségekre való alkalmazását, az ivókúra alkalmazását, az ásványvíz palackozását és magának a fürdőnek a gyógyszerközeit. Ugyancsak a csízi fürdő az egyedüli, melynek fennmaradt a belső szabályzata *Gömör-és Kishontvármegye szabályrendelete a csízi Jód-Bróm fürdőről* címen 1912-ből és 1914-ből. A tartalmilag egyforma fürdőszabályzat kitér a fürdőidényre, foglalkozik a fürdőbiztos és a fürdőorvos személyével, szól a fürdőrendről, a fürdővendégekről, a befizetett díjakról, érinti az egészségügyi intézkedéseket, az ásványvíz kezelésére vonatkozó szabályokat, lakásbérleti szabályokat, a rendvédelmi intézkedéseket s a fürdő szolgáltatásait.

Reklámok

Az elkövetkezőkben áttérünk a gömöri fürdőhelyek propagálását segítő reklámhirdetésekre, a hirdetések közül ugyanis egy-egy fürdőnek a fejlődését figyelhetjük meg, nemkülönben azt, hogy hol melyik fürdő tartotta szükségesnek, hogy hirdetés útján tájékoztassa a közönséget, melyik fürdő adott magáról csupán népszerűsítő fürdőtájékoztatót és melyik dicsőítette igényesebben a vidék szépségeit is. (Vita 1964, 179–187. p.)

Kétségtelen, hogy a legtöbbet propagált gömöri fürdőhely az országos balneológiai és fürdőszeti szaklapokban Csíz volt, hirdetése pedig különféle jelleget öltve láttak napvilágot. Találkozunk az egész fürdőt tömören propagáló pár soros hirdetéssel, mely a legfontosabbnak tartott tényekre – éghajlat, évad, szolgáltatások, kedvezmények, fürdőorvos személye – tér ki, mint például a *Balneológiai Értesítő*²⁴ vagy a *Nemzetközi*

24 *Balneológiai Értesítő*, 1901. január 15. 17 p.

*Fürdő-lapok*²⁵ hasábjain, olvashatunk egész oldalas, részletekbe menő reklámot, mely a fenti tényezők mellett a fürdőtelep megközelíthetőségére, felszerelésére, a víz gyógyjavaslataira és gyógyszerközeire is kitér, ahogy a *Fürdői Almanach*ban (Hohlfeld 1898, 216. p.) propagálják, akad olyan reklám, mely csupán az ásványos víz vegyi elemzését, alkalmazását és palackozását hirdeti, mint a *Közegészségügyi Kalauz*²⁶ vagy épp a *Fürdő és Turista Ujság*²⁷, de előfordul csupán a fürdőtelep egyik villájának képes hirdetése, esetünkben a csízi Baranyai-villa reklámfelhívása, amint azt a *Magyar Fürdő Kalauz* jegyzi. (*Magyar Fürdőkalauz* 1912, 51. p.)

Reklámok közül Gömört illetően találkozhatunk nyaralók és hidegvíz-gyógyintézet kiépítését szorgalmazó hirdetéssel, mint Dobsina esetében a *Tátra-Vidék*²⁸ hasábjain, vagy pedig a gyógyfürdő eladásának, ill. bérbeadásának felhívásával, részletezve a környék fekvését és a fürdőtelep szolgáltatásait, ahogy azt a Rozsnyói Takarékpénztár teszi a tulajdonában álló vasas fürdőjét illetően a *Magyar Fürdők Lapján*²⁹ keresztül.

Regionális szinten a legnagyobb számban előforduló reklámhirdetések Csízfürdő és Várgedét illetik. A megyén belül megjelenő *Gömör-Kishont Vármegyei Naptár* lapja in Csíz két, Rozsnyó egy, Nagyrőce egy, Várgede három, Dobsina pedig egy alkalommal kerül népszerűsítésre, különféle terjedelemben és stílusban – az egész oldalas, díszes kivitelezésű, részletes alapadatokkal szolgáló hirdetésektől (Rozsnyó, Nagyrőce – [*Gömör-Kishont...* 1903]) a fürdőtelepről készült fotóval is mellékelt reklámokon (Várgede – [*Gömör-Kishont...* 1909]) át a csupán az ásványos gyógyvíz jellemzésére és használatára kitérő hirdetésekig (Csíz – [*Gömör-Kishont...* 1906]). Csízfürdő jódbromos vizének vegytani elemzése (*Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész...* 1900) a *Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet* brosúráiban is több alkalommal hirdetésre kerül. A vármegyén belül megjelenő társadalmi heti közlönyök hasábjai a legideálisabb színterei voltak a fürdők és társas eseményeik propagálására, a lapok rendszeresen, évről évre közöltek fürdői reklámhirdetéseket, terjedelmük a tömör, informáló jelleggel megjelent felhívásoktól a részletekbe menő, népszerűsítő hirdetésekig terjedt. A legtöbbet propagált gömöri fürdő címét ugyancsak Csíz és Várgede érdemelte ki, míg az előbbi 1882-től³⁰, utóbbi 1877-től³¹ hirdette magát a helyi lapokban, ugyanakkor szép számmal találkozunk Ajnácskő fürdőjét és Lévártot propagáló felhívással is – Ajnácskő neve 1875-ben³², Lévárt fürdőé 1870-ben³³ bukkan fel először a regionális sajtóban. Nagy meglepetésünkre városi fürdőink gyógyfürdőiről és nyaralótelepeiről (Jolsva, Dobsina, Nagyrőce, Rozsnyó) cikkező hirdetéssel csupán elvétve találkozunk a vármegyei lapokban, az is legtöbbször az adott fürdő bérbe adására terjed ki.

25 *Nemzetközi Fürdő-Lapok*, 1897. június 1. II. évf. 30. sz.

26 *Közegészségügyi Kalauz*, 1886. május 16. VIII. évf. 10. sz.

27 *Fürdő és Turista Ujság*, 1891. november.

28 *Tátra-Vidék*, 1884. június 1. II. évf. 11. sz.

29 *Magyar Fürdők Lapja*, 1905.

30 *Gömör-Kishont*, 1882. június 11.

31 *Rimaszombat és Vidéke*, 1877. május 6.

32 *Gömör*, 1875. április 18.

33 *Gömöri Lapok*, 1870. május 22.

A hirdetések sokszínűségéből következtethetünk a fürdők társas életére, szokásaira, ugyanakkor elárulják igényességüket, korszerűségüket és népszerűségüket is. A hagyományos, fentebb már tárgyalt, pár soros, tömören ismertett hirdetésektől és az általános, legapróbb részletekbe menő nagyobb terjedelmű fürdőreklámoktól itt most eltekintünk, és csak azokra a hirdetésekre fókuszálunk, melyek nem a szokványos formákat öltötték magukra.

Fürdőink előszeretettel hirdették konyhájukat és olcsóságukat, ahogy azt az alábbi, 1881-es reklámban is olvashatjuk Várgede fürdő bérlijétől: „Jó ízletes ételek, kitűnő italok, úgy a legnagyobb rend és jutányos árakról, nemkülönben a legpontosabb kiszolgálatról kezeskedem.”³⁴ Előfordult az is, hogy egy hirdetésben kimondottan csak a koztra helyezi a hangsúlyt a gyógyfürdő kezelőse: „Az érdekelt tisztaságunknak van szerencsénk tudomására hozni, hogy a várgedei gyógyfürdőben külön egy szigorúan rituális konyha áll rendelkezésükre.”³⁵, vagy pedig közvetlen a fürdővendéglős propagálta éttermét, így Ajnácskő: „...izraelita vendégeim részére egy teljesen elkülönített izraelita konyhát is tartok fenn...”³⁶ vagy Csizfürdő esetében: „Van szerencsém a t. fürdőző közönségnek szíves figyelmét Csizben a Margit-nyaralói éttermem és kert-helyiségemben kiszolgáltatandó jó magyar konyha és kúra szerinti étkezésre felhívni. Ajánlom továbbá kitűnő asztali és pecsenye-boraimat.”³⁷

A fürdőtulajdonosok és bérlők fontosnak tartották a fürdőben történő újítások reklámozását, hirdetve a szolgáltatások aktualizálást, mint azt az alábbi, 1885-ös felhívás is bizonyítja a várgedei fürdőből: „Kötelességemnek tartom ez alkalommal fölemlíteni, hogy az éttermet Schook János budapesti volt vendéglősnek adtam át...”³⁸, vagy ahogy azt egy 1911-es lévárti hirdetésben olvashatjuk: „A szobák és a fürdő újonnan vannak berendezve.”³⁹, de példaértékű Csizfürdő esete az adott évadra kirendelt fürdőorvos ismertetésével: „Dr. Dobos József, az összes orvosi tudományok tudora, a budapesti Stefánia gyermekkórház volt orvosa, az egész fürdő évadon át állandóan rendel Csizben a Mária-lakban”⁴⁰, illetve Lévártfürdő esete új szakember alkalmazásával: „A fürdőtelepen szakképzett masszírozó működik.”⁴¹. Nem elhanyagolható példa megfelelni a kor divatjának, mint ahogyan ezt 1912-ben Várgede: „...a fürdővendégek ellátásáról a mai kornak megfelelő vendéglős gondoskodik.”⁴² és Lévártfürdő tette: „Automobil járatral kocsis is rendelhető.”⁴³ Előfordult, hogy egy-egy fürdő tulajdonosa személyzetállományának bővítéséhez is a regionális sajtó hasábját választotta, példaként szolgáljon Várgede,

34 *Gömör-Kishont*, 1881. május 1. II. évf. 15. sz.

35 *Gömör-Kishont*, 1912. május 26.

36 *Gömör-Kishont*, 1890. május 29.

37 *Gömöri Ujság*, 1911. július 2.

38 *Gömör-Kishont*, 1885. május 3.

39 *Gömöri Ujság*, 1911. május 14.

40 *Gömöri Hírlap*, 1896. május 10.

41 *Gömör-Kishont*, 1917. május 6.

42 *Gömöri Ujság*, 1912. május 5.

43 *Gömöri Ujság*, 1912. május 19.

44 *Gömör-Kishont*, 1907. március 31.

mely az 1907. évi fürdőidényre fürdőorvos, kazánfűtő, vendéglős, borbély és fürdősaszony állások betöltéséhez kér a sajtó által segítséget⁴⁴, vagy pedig egy, a fürdőkomplexumhoz tartozó részleg bérbeadásához fordult az újsághoz: „Csízfürdőben egy divatárus üzlet kiadó, tudakozódni lehet ott a Nedeczky-telepen.”⁴⁵

Fürdőtulajdonosaink, ill. bérlőink ugyanúgy felhívták a közönség figyelmét a különleges kedvezményekre, példa erre Klein Sámuel várgedei fürdőbérlő: „Alulírott tisztelettel tudatom a n. é. fürdőző közönséggel, hogy a mai naptól fogva fürdő-bérletjegyeket adok ki mérsékelt áron – minden tíz darab fürdőjegyre három darabot ingyen adok, azonban ezen mérsékelt áru jegy másra át nem ruházható.”⁴⁶ A fürdők hirdetési szórakoztató estek, bálók, színelőadások, hangversenyek megrendezését is rendszeresen propagálták, ilyenek voltak a fürdőhelyek védjegyének számító Anna-bálók felhívásai, melyek közül a legemlékezetesebbek Ajnácskón, Csízben és Várgedén tartottak – konkrét példaként megemlíthetjük Fráter Lóránd dalestélyét Csízfürdőn⁴⁷, a menházalap javára Várgedén megrendezett 1892. évi „Peleskei nótárius” című, jótékony célú műkedvelői színelőadást⁴⁸ vagy az Első Csízi Bazár rendezésében az 1899. idényben megrendezett tombolaesteket.⁴⁹

Gazdasági célú hirdetések közül hármat emelünk ki említésképpen, melyek ugyanúgy részét képezik a fürdőpropagandának. Ezek: a csízfürdői részvénytársaság által birtokolt fürdőtelep éves üzleti mérlege⁵⁰; a várgedei vasas fürdő részvénytársaság részvényeinek jegyzését reklámozó hirdetés;⁵¹ és az utóbbi Valéria ásványvizének demonstratív jellegű reklámja 1910-ből, melynek szlogenje „Magyar ember csak magyar ásványvizet igyék!”⁵²

A fürdői reklámhirdetések különböző típusainak felvonultatása után végül pár érdekes felhívást mutatunk be, melyek jellegükkel eltérnek az előzőkben tárgyaltaktól. Szokatlan, nem mindennapi reklámokkal is igyekeztek egy-egy fürdő figyelmét felkelteni. Gömőri fürdőink közül Csíz az egyedüli, melynek a telepen belüli fűszer-, ital-, csemege- és ásványvízüzlete is propagálásra került, kiemelt figyelmet fordítva a hirdetésben az emléktárgyak, levelezőlapok és ivó poharak árusítására és a fürdő kölcsönkönyvtárára (Szojka Pál... 1912), ami kétségkívül egy jól kiépített és igényesen felszerelt fürdőtelepről ad tanúbizonyságot. Fürdőink reklámjai közt felbukkan másodlagos reklám megjelenése is, mint ahogy Várgede 1896. évi fürdőmegnyitási felhívásában, ahol a telep szolgáltatásai mellett a kőbányai Dréher sör is reklámozásra kerül mint italkínálat.⁵³ Arra pedig, hogy a fürdőidény a megyeszékhely divatárusaira is hatással volt, bizonyíték a regionális sajtó hasábjain megjelent fürdői divathirdetések, ilyen pél-

45 *Gömör-Kishont*, 1896. április 2.

46 *Gömör-Kishont*, 1890. július 24.

47 *Gömör-Kishont*, 1907. július 21.

48 *Gömör*, 1892. augusztus 7.

49 *Gömör-Kishont*, 1899. augusztus 3.

50 *Gömör-Kishont*, 1898. május 19.

51 *Gömör-Kishont*, 1910. október 16.

52 *Gömör-Kishont*, 1910. július 17.

53 *Gömör-Kishont*, 1896. május 14.

dául Löfkovics Lipót rimaszombati kereskedő 1892. évi reklámja.⁵⁴ Ráadásként egy (1914. augusztus 2-i) nem mindennapi hirdetés, mely az első világháború kitörése következtében beállt zavarra enged következtetni: „A várgedei fürdő szeptember hó közepéig nyitva marad.”⁵⁵

A feltárt ismereteket összegezve konstatálhatjuk Gömör fürdőinek lényegesen sokrétű felbukkanását és propagálását a korabeli magyar országos és regionális fürdőszakirodalomban. Annak ellenére, hogy az országos fürdők ranglétráján nem az élen helyezkedtek el, ismertetésük mégis a magyarországi viszonylatban elismert és népszerűsítésre méltó gyógyhelyként prezentálja vármegyénket az üdülni vágyó közönség számára.

Irodalom

- Fodor Oszkár 1902. *Fürdők és nyaralóhelyek. A magyar fürdők kalauza*. VI. évfolyam.
 Fodor Oszkár 1909. *Fürdők és nyaralóhelyek. A magyar fürdők kalauza*. XIII. évfolyam.
Gömör-Kishont Vármegyei Naptár az 1903. évre.
Gömör-Kishont Vármegyei Naptár az 1906. évre.
Gömör-Kishont Vármegyei Naptár az 1909. évre.
 Hohlfeld Lajos 1898. *Fürdői Almanach*. Budapest, Eckstein Ármin könyvnyomdája.
 Ilosvai Hugó 1895. *Hol nyaraljunk? Fürdő útmutató egészségesek és betegek számára*. Budapest, Belgráder Zsigmond kiadása.
 Kósa László 1999. *Fürdőélet a monarchiában*. Budapest, Holnap Kiadó.
Magyar Fürdő Kalauz. Tata, Magyar Fürdő Kalauz Kiadóvállalat, Engländer és társa nyomdai műintézete, 1908.
Magyar Fürdő Kalauz. Tata, Magyar Fürdő Kalauz Kiadóvállalat, Engländer és társa nyomdai műintézete, 1909.
Magyar Fürdő Kalauz. Tata, Magyar Fürdő Kalauz Kiadóvállalat, Engländer és társa nyomdai műintézete, 1910.
Magyar Fürdőkalauz. Tata, Magyar Fürdő Kalauz Kiadóvállalat, Engländer és társa nyomdai műintézete, 1911.
Magyar Fürdőkalauz. Tata, Magyar Fürdő Kalauz Kiadóvállalat, Engländer és társa nyomdai műintézete, 1912.
 Porzolt Kálmán 1893. *Fürdők és nyaraló helyek*. Budapest, Dunántúli Közművelődési Egyesület, Balatoni Kultúr-Egyesület, I. évfolyam.
 Porzolt Kálmán 1895. *Fürdők és nyaraló helyek*. Budapest, Dunántúli Közművelődési Egyesület, Balatoni Kultúr-Egyesület, III. évfolyam.
 Szoyka Pál áruházának kölcsön-könyvtár jegyzéke 1912. Rimaszombat, Nyomtatott Rábely Miklós fia könyvnyomdájában.
 Takács László 1888. *Magyar fürdők*. Nagyvárad, Rosenbaum Vilmos kiadása.
 Vasvári Aladár 1904. *A magyar fürdők naptára*. Első évfolyam. Budapest, Fritz Ármin könyvnyomdája.
 Vita Zsigmond 1964. *Orvosok és fürdők hirdetései a reformkorban*. Különlenyomat az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményeiből. Budapest, Medicina.

54 Gömör, 1892. július 10.

55 Gömör-Kishont, 1914. augusztus 2.

ÉVA KERÉNYI

SPA LIFE IN GÖMÖR/GEMER IN THE 19TH CENTURY III.

The spas of the Gömör–Kishont county were propagated on many scenes, despite of the fact that they did not belong among the most recognized Hungarian thermal spas and summer resorts in the country. It was achieved, on one hand, by intensive propaganda addressing mainly the physicians in form of scientific books, journals and special magazines on balneology promoting therapies available in the country, and, on the other hand, spa guides and information brochures for the guests. The amount of advertisement in the regional press was not negligible either, as they flooded not only the social weeklies of the county, but also the special literature on spas. The present study makes an attempt to showcase the means of propaganda related to spas in the contemporary press, taking into account the fact that the spas of Gömör were only offered a peripheral place among the thermal spa resorts of the country by the Hungarian special literature promoting balneotherapy.